

KAITSTUD DOKTORITÖÖD

6. märtsil kaitses Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi doktorant Merilin Aruvee doktoritöö „Tekstikeskne aine- ja keeleõpetus: teoreetiline raamistik ja praktilised soovitusel“. Juhendajad olid TLÜ emeriitprofessor Krista Kerge ja TLÜ dotsent Helin Puksand, oponendid TÜ kaasprofessor Kristiina Praakli ja TLÜ dotsent Anne Uusen.

Keelt õpetatakse koolis mitmel tasandil: tekstide kaudu vahendatakse aine-teadmisi, suhtlust harjutatakse erinevate tekstitoimingutega, eesti keele tundides tegeldakse süvitsi sõna ja lause tasandiga ning arendatakse kirjutamisoskust. Eesti keele tunnid peaksid tagama ka sügavama keeleteadlikkuse. Keeleteadlikkus on eesti keele ainekavade üks eesmärke, sellega seotud suhtluspädevus aga õppekavade üldsihte. Seni pole täpselt teada, kuidas suhtluspädevust aineõpetuses õpetatakse või kuidas jaotuvad selles eri ainetes rollid. See on oluline teave aga emakeeleõpetuse jaoks, kus on püütud juurutada tekstikeskset lähenemist. See omakorda eeldab tugevat lõimingu aineõpetusega, sest tekstid varieeruvad aineti.

Üle mitmekümne aasta käsitleti doktoritöö tasemel emakeeleõpetuse metoodikat ning esmakordselt kasutati emakeeleõpetuses arendusuuringut, mille käigus viidi läbi intervjuud, sekkumisuuring ja küsitlused ning dokumendianalüüs. Intervjuude ja dokumendianalüüsiga selgitati välja eesti keele ja kirjanduse, ajaloo, füüsika, käsitöö ja muusikaõpetajate tekstikasutustavad, dokumendianalüüsiga leiti ainekavades nimetatud tekstid ja tekstitoimingud ning sekkumisuuringus rakendati tekstikeskse lähenemise meetodina žanriõpetust ajaloo ja emakeeleõpetuse lõiminguks.

Intervjuudest selgus, et aineõpetajad kasutavad järjest enam õpikuväliseid

tekste ja koostavad lugemisharjutusi. Tekstivalik lähtus soovist äratada õpilastes huvi ja arendada funktsionaalset lugemisoskust. Kirjutamisele pöörati lugemisega võrreldes vähem tähelepanu. Dokumendianalüüs näitas, et ainetes küll eeldatakse kirjutamist, kuid tekstid, mida peaks õpetama, nõuavad õpetajatelt põhjalikke tekstitööoskusi. Kuigi aineõpetajad andsid lugemissoovitusi ja isegi füüsikas esines luuletuse lugemist, siis samal ajal paistis, et õpetajatel on kirjaoskuse õpetamiseks vähe metoodilist tuge. Ka tekstikeskne keeleõpetus emakeeleõpetuses on keerukas ja vähe kasutusel, pigem keskendutakse õigekeelsuse õpetusele, eelkõige õigekirjale. Grammatika kui tähendusloome vahend ei saa piisavalt tähelepanu.

Väitekiri on oluline õppekava ja metoodika arenduse kontekstis ning pakub tuge aine- ja keeleõpetuse lõimingu rakenduseks, rajab teed koolile suunatud tekstiuurimisele ning keeleteadlikule emakeeleõpetuse edendusele. Lisaks osutas Aruvee doktoritöö mitmele metoodikaarendusele: lihvida tuleks õpetajate tekstitööoskusi, iseäranis kirjutamisõpetust, töötada välja aine- ja keeleõpetuse vahelisi tekstikeskseid lõiminguviise; levitada ja arendada žanriõpetust ning toetada emakeeleõpetuses metakeeleteadlikkuse kujunemist ehk grammatika kui tähendusloome vahendi õpetamist. (<https://etera.ee/zoom/199392/view?page=1&p=separate&tool=info&view=0,0,2067,2835>)

9. märtsil kaitses Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi doktorant Andra Kütt doktoritöö „5–8-aastaste eesti laste keeleline areng ja selle seos keelise kasvukeskkonnaga“. Juhendaja oli TLÜ professor Reili Argus, oponendid Tampere ülikooli professor Klaus Laalo ning TÜ professor Renate Pajusalu.

Doktoritöö aitab mõista lapse ja lapsele suunatud keele erijooni ning keelise

kasvukeskkonna mõju keele omandamisele. Analüüsiks kasutati nii igapäevaste vestluste lindistusi, intervjuusid lapsevanematega kui ka laste jutustamisoskust hindavat keelekatset. Uurimuses vaadeldi kaht mõõdetavat tegurit: emade haridustaset (kõrg- ja keskharidus) ning pere elukohta (maal ja linnas).

Mõlemad haridusrühmad peavad oluliseks lapsega suhtlemist ja seda ka ajal, mil laps veel ei räägi. Kõrgharidusega vanemate lapsed puutuvad keskharidusega vanemate lastest enam kokku võõrkeeltega – nii emade enda suurema võõrkeeleoskuse tõttu kui ka lasteaias ja suhtlusvõrgustikus laiemalt. Keskharidusega vanemate laste teiste keeltega kokkupuutekohaks on eelkõige ekraanimeedia. Ekraani taga veedab eesti eelkooliealine laps peaaegu iga päev enamasti kuni kolm tundi. Enam kontrollivad ekraanimeedias viibitud aega ja sisu kõrgharidusega vanemad. Seejuures näevad keskharidusega emad ekraanimeedial harivat, kõrgharidusega vanemad aga meelelahutuslikku eesmärki. Mõlemas haridusrühmas loetakse sageli ka unejuttu, aga jutustatakse, lauldakse harva.

Elukoht toob sisse keelelise kasvukeskkonna loomise erisused mõlemas haridusrühmas: just maapiirkonna vanemad arvavad sagedamini, et suhtlus ajal, mil laps veel ei räägi, on tähtis. Linnas on suurem kokkupuude võõrkeeltega. Mõlemas elukeskkonnas on vene keel pigem lasteaiakeel, inglise keel aga ekraanimeedia keel. Maal on lapsed keskmiselt vähem aega ekraani taga. Lisaks kodus kuulnud keelele mõjutab lapse keele arengut kogu pere suhtlusvõrgustik. Pisut sagedamini ja rohkem suheldakse vanavanematega maapiirkonnas.

Eesti emad paistavad silma direktiivse suhtlemisstiili poolest: lapsega ei räägita mitte alati arutlemiseks, vaid tema tegevuse kontrollimiseks ja suunamiseks. Direktiive kui kultuurinormi edastust (rää-

gime ühekaupa) või lausungeid, mis kaasavad lapsi vestlusesse, suunavad tähelepanu või annavad olulist teavet, on nähtud lapse keele arengut toetavana. Samas on direktiive peetud ka kõneaktideks, mis ei pruugi lapse keelelist arengut ergutada, sest need eeldavad lapse tegutsemist, millega võib, aga ei pruugi kaasneda verbaalne reaktsioon. Ka uurimuse tulemused kinnitavad, et mida enam esines käske-keelde vanema kõnes, seda väiksem oli lapse sõnavara.

Jutustused on laste keele ja keelekeskkonna loomulik osa, kuid jutustuse loomine on eesti lapsele keerukas protsess, sest arvestada tuleb sisu ja vormiga ning oskusega neid siduda. Uurimus toob esile, et eesti koolieelikute jutustused on lühikesed ja mitte eriti keerukad. Seejuures tingib ema haridus laste jutustuste vahelisi erinevusi: kõrgharitud emade laste jutustused on pikemad ja sidusamad.

Uurimistulemused toovad esile, et eesti argivestluste domineeriv pool on üldjuhul lapsevanem, kelle kõne hulk on ühes vestluses ligi poole suurem kui lapse oma. Mida rikkam oli vestluses ema sõnavara, seda laiem oli ka lapse sõnavara. Lapsevanema haridus mõjutab tema keelekasutust: nii sõnavara hulka, rikkust, lapsele suunatud kõne hulka kui ka kõne kultuuri spetsiifilisi jooni, näiteks seda, kui palju vanem juhib lapse tegevust. Seega tuleb lapse kõne toetamiseks lapsega rääkides kasutada rikast keelt ning lapsele suunatud kõne peab olema tasemelt kõrgem kui keeleomandaja kõne.

Uurimistulemused osutavad, et lapsele suunatud keel mõjutab tugevalt lapse keele arengut ja seda sõnavarast jutustamisoskuseni välja. Keelelist arengut toetava keskkonna loomine on ülimalt oluline, toetamaks ühtset lähtepositsiooni koolisüsteemi alguses. See võib olla tulevikus seotud mitmete keeleliste näitajatega erinevatel keeletasanditel, nagu lugemis- ja kirjutamisoskus. Kõik need tegurid mõju-

tavad lapse edasist ühiskonnas hakkama saamist. (<https://etera.ee/zoom/199407/view?page=3&p=separate&tool=info>)

27. märtsil kaitses Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi doktorant Taavi Rimmel doktoritöö „Kirjandus kvantteooria mõjuväljas“. Juhendaja oli TLÜ professor Piret Viires, oponentid TÜ vanemteadur Tiina Ann Kirss ning TÜ kaasprofessor Piret Kuusk.

Küsimus, mil moel võiks siduda nüüdisfüüsikat ja kirjandusteadust ning uurida, kas ja kuidas oleks võimalik kirjandusteostes kujutada kvantmaailma, eeldab süüvimist reaalteaduste ja humanitaaria vahelisse mõjuvälja ja selle dünaamikasse.

Doktoritöös tutvustatakse uurimisuundi, mis seovad kirjandusteadust ja nüüdisfüüsikat. Neis lähenemistes (kvantkirjandus, füüsikakirjandus, aktualism, aegruumi analüüs, kvantkriitika) võib märgata lihtsustusi, populaarteadusele toetumist ja mõistete muutmist metafoorideks. Kuigi metafoor on keskne ühendav lüli kahe distsipliini vahelisel mõjuväljal (metafoorsus on ka keeles paratamatu), võib selle tarvitamine olla küsitav nüüdisfüüsika keerulisemate abstraktsioonide korral.

Lähtudes küsimusest, kuidas võiks kujutada fiktsioonis ilmnevat kvantmaailma, uuritakse väitekirjas juhtumiuuringu põhimõtet aluseks võttes Madis Kõivu romaane „Aken” (1996) ja „Päev” (2004). Kõivu romaanid näivad tekitavat häälestusi kvantmaailma ilmlemiseks, kuid keele vastupanuefekti tõttu avaldub neis hoopis kvantmaailma luhtumine. Siiski, kvantmaailma olemasolu võib neis romaanides aimata mitteformuleerituse kaudu, mille kutsus esile seesama keele

vastupanu. Füüsiku taustaga Kõiv võis sel moel teadlikult eksperimenteerida, luua katseid, mis kutsuvad esile nüüdisfüüsikas kirjeldatud maailma võimalikkusi, ent ka nende ebaõnnestumist teksti tasandil. Kõivu romaanide uurimisel ühendatakse Hans-Jörg Rheinbergeri eksperimentaalsete süsteemide teooria, Gabriele Schwabi etnograafiline perspektiiv („kujuteldavad etnograafiad”) ja häälestuse mõiste, Wolfgang Iseri negativismi esteetika, täiendavalt ka Jacques Derrida meteooruse printsiip ning Jean-Luc Nancy „tähenduse kergendamise” käsitlus.

Otsides võimalusi, kuidas fiktsioonis ilmnevat kvantmaailma keeles kujutada, toetutakse töö teises juhtumianalüüsi osas Karen Baradi difraktiivsele metodoloogiale ja agentse realismi teooriale ning analüüsitakse Virginia Woolfi romaani „Lained” (1931). Analüüsist järeldub, et kvantmaailm võiks Woolfi tekstis ilmneeda keeles, milles sõnad ei esita maailma, vaid väljendavad keele ja fiktsionaalse maailma ontoloogilist eraldamatust agentses intraktiivsuses.

Nüüdisfüüsika teadmisi kaasav eesti keelne kirjandusteadus on reaalteaduste ja humanitaaria vahelise ühisosa leidmisel alles teed rajamas. Töö panuseks on otsinguline ja reflektiivse tasandi olulisust rõhutav samm sidususe loomiseks. Just viimasel kümnendil on eesti keelde tõlgitud suurel hulgal nüüdisfüüsikaalaseid teoseid ning lisandunud on kvantteooriast mõjutatud teoreetilist kirjandust humanitaarias. Töö on suunatud tulevikku ja pakub loodetavasti ideid uutele eri valdkondade uurimustele. (<https://etera.ee/zoom/199421/view?page=1&p=separate&tool=info&view=0,0,2067,2835>)